

Det homeriska digamma

- en undersökning av initialt digamma vid ett urval ordrötter.

Jacob Jonsson

Framlagd för det högre seminariet i grekiska.
Den 20/3 – 2013.

Innehållsförteckning

Inledning - Fonemet /w/ i klassisk och homerisk grekiska	s. 3
Spår av digamma i <i>Iliaden</i> och <i>Odysséen</i> – en översikt	s. 4
Omfattning	s. 6
Resultat	s. 6
ἄναξ, ἀνάσσω	s. 7
ἄστυ	s. 7
εἶδον, οἶδα	s. 7
εἶρω, ἐρέω etc.	s. 8
ἕκαστος	s. 9
ἐκών	s. 9
ἔλπομαι, ἔλδομαι	s. 9
έννυμι, εἶμα	s. 10
ἔοικα etc.	s. 10
ἔπος, εἶπον	s. 11
ἔργον, ἔρδω, ῥέζω	s. 13
ἐρύω	s. 13
ἰαχή, ἰάχω	s. 14
ἴσος	s. 14
ἴφι	s. 15
οἶκος	s. 15
οἶνος	s. 16
ὥς	s. 16
Personligt och possessivt pronomen för 3e person singular	s. 17
Sammanfattning	s. 18
Slutord	s. 19
Litteraturförteckning	s. 20

Inledning - Fonemet /w/ i klassisk och homerisk grekiska

I min kandidatuppsats har jag för avsikt att undersöka förekomsten av digamma i *Iliaden* och *Odysseen*. Att det historiska fonemet /w/ en gång har varit en levande del av den episka diktningen har länge varit känt och utgjort en viktig källa till argument i debatten om verkens datering och författarskap. Den infallsvinkel som intresserar mig och som i bästa fall kunde utgöra ett komplement till den mer omfattande forskning som gjorts är en som tar närmre hänsyn till de olika situationer som digamma kan förekomma i – såväl dess position i en vers som versens innehållsmässiga kontext.

Halvvokalen /w/, vanligtvis benämnd digamma inom klassisk filologi, var ett mycket vanligt fonem i den tidiga grekiskan; därom vittnar såväl inskrifter, i vilka det står bevarat med tecknet F,¹ som jämförande språkstudier. I de dialekter från vilka våra grekiska texter härstammar finns det inte representerat i skrift, av vilket vi kan antaga att det också var försvunnet ur det talade språket;² i dess ställe finner vi diftonger med *v*, förändringar av vokalkvantitet, aspiration eller i somliga fall inget spår överhuvudtaget. Förlusten av digamma skedde vid olika tidpunkter i de olika dialekterna och de spår som det lämnat skiljer sig också emellan dem. Den östjoniska dialekt som utgör grunden i det episka diktspråket utmärks exempelvis av vokalförlängningar före konsonanter som tidigare utgjort klustren /nw/, /lw/, /rw/ och /dw/, således *κᾶλός* och *δεῖδοικα* istället för attiska *καλός*, *δέδοικα*.

När digamma försvann ur den östjoniska dialekten vet vi inte, men det finns inget som tyder på att fonemet någonsin noterats i en skriven version av *Iliaden* eller *Odysseen*, där vi nu kan se de ersättningsförlängningar som beskrivits ovan. Vår text, som traderats av skrivare i det Östromerska riket, härstammar från nedteckningar av verken i Aten på 500-talet f.Kr.,³ dessförinnan fanns de troligtvis nedskrivna i Jonien.⁴ Överföringen av verket mellan olika dialektområden och förändringar i skriftspråket noterades redan av antika textkritiker som en källa till förväxlingar av former och felaktiga läsarter och deras arbete med att fastslå en korrekt text har återupptagits i modern tid. Trots att försök att återskapa läsarter med nedtecknat digamma gjorts har, återigen, inga indikationer på att texten i något tidigt skede nedtecknats med digamma kunnat uppvisas.

I det homeriska fallet, eller det episka fallet om man så vill, finns ytterligare två aspekter att ta i beaktande: konstspråkets blandning av dialekter och hur initialt digamma behandlats annorlunda än det interna. Jämte de östjoniska formerna står i *Iliaden* och *Odysseen* även eoliska ordformer; eftersom dessa är sådana som utgör metriska alternativ till de östjoniska formerna betraktas de som ett bevis för att östjoniska diktare ärvt den episka hexametertraditionen från en äldre eolisk form och bevarat dess uttryck i de fall de inte hade en exakt metrisk motsvarighet i den egna dialekten. Den eoliska dialekten hade sitt digamma bevarat längre, troligtvis även vid den tid då dikterna antog sin nuvarande östjoniska form; det är därför inte orimligt att anta att en jonisk diktare skulle vara lika väl bekant med en form med digamma som han skulle vara med en genitiv på *-αο* och att dessa former, om än bortfallna ur vardagligt tal, hörde den episka stilen till. Initialt digamma är också ett särskilt problem då det i merparten av fall inte lämnat något spår efter sig annat än i sin interaktion med ett föregående ord;⁵ vi vet också att den plats där digamma bevarades längst i de dialekter där dess förekomst är dokumenterad var i initial position framför vokal.⁶

1 Blomqvist & Jastrup § 45. Jag kommer konsekvent att använda beteckningen *w* i uppsatsen.

2 Parry (1932).

3 Blomqvist & Jastrup § 318: 11.

4 Janko (2012) s 34.

5 Detsamma kan kanske sägas även för spiritus asper, som inte stod i de tidiga texterna; även *h*-ljudet var begränsat till en initial position framför vokal och förlorades sedermera helt i östjoniskan men levde kvar i attiskan. Något försök att undersöka hur *h*-ljudet behandlats i äldre grekisk poesi känner jag inte till.

6 Blomqvist & Jastrup § 331.

Spår av digamma i *Iliaden* och *Odysséen* – en översikt

Vid de ställen där det historiskt sett borde förekomma ett initialt digamma i verken uppträder också dessa versställen ofta som om en extra konsonant fanns där; i somliga fall är dessa oregelbundenheter i hexametern också orsaken till att ett visst ord antas ha haft ett initialt digamma. Denna ”spökkonsonant” kan uppträda på tre olika vis:

- 1) I hexameterdiktningen faller -ε, och -ο samt kort -α och -ι bort då det följande ordet inleds med en vokal.⁷ Denna elision sker för att ett oönskat vokalmöte, hiatus, inte skall inträffa. Vid ord som haft ett initialt digamma förekommer dock hiatus, exempelvis i ett återkommande uttryck som τὰδε (w)ἔργα. I enlighet med Janko (1982) betecknar jag även fall där kort -υ följs av en vokal som hiatus, även om elision av -υ aldrig förekommer.⁸
- 2) Då en lång vokal möter en annan vokal läses den normalt kort, ett observerat digamma medför att vokalen behåller sin längd. I versfotens första stavelse, arsis, är det inte ovanligt att detta inträffar även utan digamma och i sådana fall kan det ses som tveksamt huruvida det är frågan om ett observerat digamma; i versfotens andra del, thesis, är det däremot knappast förekommande utan digamma, i vilket fall en spondé skapas.
- 3) Slutligen förekommer fall då en kort stavelse förlängs genom att digamma agerar som en andra konsonant och därmed ger stavelsen positionslängd. Exempelvis i versslutet θεὸς ὤς, där den andra stavelsen i θεός förlängs genom digamma.

I en signifikant mängd fall förekommer dock inget sådant spår i verserna. Sådana fall kallas allmänt för ”nonchalerade digamma” och sedan fenomenet uppmärksammades under 1800-talet har forskningen framför allt inriktat sig på att undersöka hur vanligen förekommande dessa är. Dessa tidigare studier av fenomenet var kvantitativa studier i vilka förekomsten av observerat respektive nonchalerat digamma räknats över hela *Iliaden* och *Odysséen*; målet med sådana studier har varit att utröna något om de två verkens (eller enskilda av deras delars) förhållande till varandra – och deras tillkomst i ljuset av vad som i övrigt var känt om det grekiska språkets historiska utveckling. Exempelvis vet vi från inskrifter att /w/ försvann senare i eoliska dialekter än östjoniska varför dess nonchalering ansetts kunna belysa dikternas geografiska ursprung och utveckling.

Den mest utförliga studie som gjorts av sådant slag är Janko (1982), som undersökt frekvensen av nonchalerade digamma jämte andra språkhistoriska förändringar - inte bara i *Iliaden* och *Odysséen* utan även hos Hesiodos och de senare hymnerna som har traderats i Homeros namn - i ett försök att etablera en kronologi för verkens tillkomst.⁹ Med de kriterier han ställer upp är andelen nonchalerade digamma i *Iliaden* 17,2% medan *Odysséen* har något högre 17,9%; skillnaden mellan de två är avsevärt mindre än den som kan ses mellan de enskilda böckerna.¹⁰ Jag har inte för avsikt att närmare granska resultaten i Jankos arbete eller reproducera en analys efter hans metod, utan snarare att använda hans tillvägagångssätt för att räkna digamma som utgångspunkt för min undersökning.

En tidigare genomgång av digamma som specifikt behandlar *Iliaden* och *Odysséen* är Chantraine

7 Blomqvist & Jastrup § 329: 1.

8 Janko (1982) s 45.

9 Janko ägnar sig i sin studie huvudsakligen åt att försöka reda ut hymnernas tillkomst genom att jämföra flera olika språkliga kriterier. *Iliaden* och *Odysséen* använder han som referenspunkter sedan han visat att de i alla avseenden är de hexameterverk som har det äldsta språkbruket och att *Odysséen* konsekvent uppvisar något yngre drag.

10 Janko (1982) s 47. Största respektive minsta förekomst av nonchalerat digamma för de enskilda böckerna är för *Iliaden* 27,7% respektive 7,0%; för *Odysséen* 31,6% respektive 5,7%. Det större spannet i *Odysséen* kan förklaras av att dess böcker som regel är kortare.

(1949), vilken även Janko (1982) använder som utgångspunkt. Chantraine går systematiskt igenom beläggen för observerat digamma i texterna rot för rot och utvärderar dem; hans intresse rör således snarare det specifikt homeriska bruket av olika ord än huruvida dessa ord haft digamma historiskt sett. En observation han gör är särskilt värd att ta hänsyn till: De tre typerna av observerat digamma ovan skiljer sig stort sinsemellan med avseende på antal och hur stor del av fallen som observeras; det förstnämnda är mest konsekvent observerat medan de andra två är mer sällsynta.¹¹ Detta är väl i överensstämmelse med det faktum att digamma i de dialektgrupper från vilka vi har det belagt också överlevde längst ensamt framför vokal.¹²

Därtill har det noterats att två olika typer av konsonanter ofta figurerar framför nonchalerade digamma: det efelkystiska ny¹³ efter verb- och dativändelser på -ε och -σι, samt en grupp eliderade partiklar som fungerar som ensamma konsonanter - γ', τ', δ', ρ'. Dessa måste betraktas som nonchalerade, att läsa sådana verser med digamma skulle göra dem metriskt omöjliga, men jag anser att de samtidigt visar hur behovet att ersätta /w/ uppstått någon gång under verkens tillkomst. Därför kommer jag att ta hänsyn till hur stor andel av de nonchalerade digamma som enbart ersatts med ett konsonantljud av ingen eller ringa betydelse jämfört med sådana verser där ett (visserligen hypotetiskt) digamma enkelt kan placeras tillbaka. För en sådan undersökning blir det också intressant att se huruvida det förekommer några fall där ett ny inte sätts in i texten för digamma fastän det vore möjligt och om det finns något ställe där efelkystiskt ny används tillsammans med digamma för att ge en stavelse positionslängd, är dessa få eller inga i texten tycker jag det vore rimligt att anta att detta är en förändring texten genomgått under sin tillkomst.

Uttalade de östjoniska diktarna digamma i sina verser? Det är en berättigad och intressant fråga såväl språkhistoriskt som för de homeriska verkens historia, men det är inte den frågan som min uppsats berör; jag intresserar mig för huruvida de *använde* digamma, och hur. En förklaring som anförts för att förklara såväl mängden fall där texten visar spår av ett digamma som de verser där ett sådant inte finns, är att detta är en följd av den orala kompositionstekniken. Då förutsätts att den episka diktningen i grunden utgår från en repertoar av formulae¹⁴ som kombineras av poeten; dessa bevaras medan det talade språket förändras, men språkets förändring skapar också nya uttrycksmöjligheter som tar plats i repertoaren.¹⁵ En sådan modell tillåter inte aktivt användande av observerat digamma i hexametern utan endast ett passivt bevarande och en avtagande förekomst allteftersom äldre formler trädde ur bruk; frekvensen av observerade digamma skulle då vara en fingervisning om hur långt tillbaka i traditionen fonemet upphört att användas.

Mot en sådan modell, som förutsätter en närmast mekanisk utveckling av traditionen, vill jag föreslå och utvärdera möjligheten att diktaren bakom *Iliaden* och *Odysséen* ägnade sig åt mer än omedveten modernisering av en nedärvd tradition. Då ord som en gång innehållit digamma användes i kompositionen av nya verser kan spåret av digamma ha kvarstått utan att det är fråga om en formelmässig användning; det är snarare ett aktivt användande av en av konvention etablerad företeelse. För att undersöka om så kan vara fallet förslår inte statistik, istället tänker jag granska några frekvent förekommande rötter för att se hur de används i verserna. Uppvisar exempelvis verbformer avledda från rötter huvudsakligen representerade av substantiv nonchalerat digamma i annan utsträckning än substantiven?

Jag vill alltså, för ett utvalt antal ordrötter, undersöka hur digamma behandlas. Först och främst i vilken utsträckning det observeras eller nonchaleras och då med särskild hänsyn till dess position i

11 Chantraine (1949).

12 Blomqvist & Jastrup, § 331.

13 Blomqvist & Jastrup § 42:4.

14 Jag använder *formula* som benämning på formelmässigt återkommande uttryck, epitet o.dyl.; i de fall det rör sig om en hel vers som upprepas använder jag uttrycket *formelvers*.

15 Se Parry (1932).

versen. Dessutom vill jag se närmre på de nonchalerade fallen. I vilka versställen nonchaleras digamma och finns det några konsekvent utnyttjade sätt att ersätta /w/ i ett versställe?

Omfattning

För att undersökningen skall kunna nå en slutsats om Homeros bruk måste den utgå från en tillräckligt stor textmängd i vilken såväl *Iliaden* som *Odysseen* finns representerade, men en som även är hanterbar och ger möjliggör tillräcklig hänsyn till de enskilda textställena. Beträffande förhållandet *Iliaden* - *Odysseen* är min utgångspunkt den ovan givna, att *Odysseen* i sitt språk representerar ett något senare historiskt stadium än *Iliaden* men att de i grund och botten är av gemensamt ursprung; slutsatser kommer jag alltså att dra från de båda verken samlade, men jag kommer även att påpeka skilnader i behandlingen av digamma dem emellan i den mån de förekommer. Den textmängd jag valt att hålla mig till består av *Iliadens* fyra första böcker (ca. 2500 vers) och *Odysseens* fyra första böcker (ca. 2300 vers). Alltså grovt räknat en sjättedel av verken som helhet. En uppenbar svaghet med att bara använda en begränsad del av texterna som underlag är att vad jag än finner riskerar att minska i signifikans vid en undersökning av texterna som helhet eller att för stor vikt fästs vid fenomen som råkar vara frekventa just i dessa böcker. Att vara vaken för versers kontext eller betraktelser som går snäppet längre än en enkel undersökning av digamma som enbart observerat eller inte kräver dock att man är väl bekant med textställena; kompromissen ger mig en mer överskådlig mängd fall att behandla.

Nästa avgränsning rör vilka typer av digamma och ordrötter som skall undersökas. Jag har valt att i huvudsak behandla ensamt initialt digamma, och alltså inte ordrötter på $\sigma\omega$ - eller $w\omicron$ - såsom exempelvis $(\sigma\omega)\acute{\alpha}\nu\delta\acute{\alpha}\nu\omega$ och $(w)\acute{\rho}\eta\gamma\gamma\nu\mu\iota$ med relaterade substantiv och adjektiv; undantag är $\acute{\omicron}\acute{\epsilon}\zeta\omega$ då det hör samman med $\acute{\epsilon}\rho\gamma\alpha$ samt pronominet $\acute{\epsilon}$, $\acute{\epsilon}\acute{\omicron}\varsigma$ då det är det enskilt mest frekvent förekommande av orden. Ej heller är några rötter med $w\omicron$ - räknade; de utgör en liten mängd data som även Janko helt stryker ur sin studie som tveksamma.¹⁶ Med dessa grupper exkluderade återstår fortfarande den absoluta merparten av de välbelagda rötterna,¹⁷ av vilka jag valt att utesluta även dem som förekommer blott någon enstaka gång eller är begränsade till en formula.

Ordrötterna som studien inefattar är: $\acute{\alpha}\nu\alpha\xi$; $\acute{\alpha}\sigma\tau\upsilon$; $\acute{\epsilon}\iota\delta\omicron\nu$; $\acute{\epsilon}\iota\omicron\omega$; $\acute{\epsilon}\kappa\alpha\sigma\tau\omicron\varsigma$; $\acute{\epsilon}\kappa\acute{\omicron}\nu$; $\acute{\epsilon}\lambda\pi\omicron\mu\alpha\iota$; $\acute{\epsilon}\nu\nu\mu\iota$; $\acute{\epsilon}\omicron\iota\kappa\alpha$; $\acute{\epsilon}\pi\omicron\varsigma$; $\acute{\epsilon}\rho\gamma\omicron\nu$; $\acute{\epsilon}\rho\acute{\omicron}\omega$; $\iota\acute{\alpha}\chi\omega$; $\iota\sigma\omicron\varsigma$; $\iota\phi\iota$; $\omicron\iota\kappa\omicron\varsigma$; $\omicron\iota\nu\omicron\varsigma$; $\acute{\omicron}\varsigma$ i postposition; personligt och possessivt pronomen för 3e person singular.

Resultat

Här följer redogörelser för resultat av ett antal ord som historiskt börjat med /w/; först enskilt för att kunna säga något om vilken kontext de förekommer i och därefter sammanställt. För att vara konsekvent i mitt språk kommer jag med ”texten” uteslutande syfta på det urval av *Iliaden* och *Odysseen* jag arbetar med, aldrig verken i sin helhet. Med ett ”fall” syftar jag på ett textställe där hiatus eller förlängning kan ge en indikation om huruvida digamma är observerat där eller inte; raders inledande stavelser är således aldrig några fall. Efter stavelser som redan är naturligt långa kan ej heller ett initialt digamma påverka metriken; dessa förekomster av de undersökta ordrötterna är alltså inte heller några fall för min studie.

De versställen som ges har jag först funnit med sökningar i Thesaurus Linguae Graecae¹⁸ och därefter kontrolläst och -räknat i standardutgåvor. Versrader ges i sin helhet; böckerna anges med stora bokstäver för *Iliaden* (A - Δ), små bokstäver för *Odysseen* (α - δ).

16 Janko (1982) s 44. En närmare redogörelserna för problemen med /wo-/ finns i Wyatt (1963).

17 Chantraine (1949).

18 <http://www.tlg.uci.edu/> (senast den 10/6 – 2013).

ἄναξ, ἀνάσσω

ἄναξ i nominativformen förekommer så gott som enbart i uttrycket ἄναξ ἀνδρῶν Ἀγαμέμνων där det av metriska skäl måste föregås av en kort stavelse, samtliga nonchalerade fall (sju av arton) har efelkystiskt ny, exempelvis:

ᾠ Χρύση, πρό μ' ἔπεμψεν ἄναξ ἀνδρῶν Ἀγαμέμνων (A 442)

Övriga kasus ger lite mer svängrum, här ett exempel ur skeppskatalogen:

Νιρεὺς Ἀγλαΐης υἱὸς Χαρόποιό τ' ἄνακτος (B 672)

Allt som allt rör det sig om elva nonchalerade fall av totalt 44. ἀνάσσω ger däremot blott sex observerade digamma av totalt 21 i samma textmängd, standardformuleringen är med dativ pluralis som t.ex:

ἐκ Διός, ὅς τε θεοῖσι καὶ ἀνθρώποισιν ἀνάσσει (B 669)

Tendensen här är uppenbarligen att en extra konsonant sätts in i versen om möjlighet finns.

ἄστυ

Ordet förekommer elva gånger i materialet; digamma är observerat i åtta fall, ersatt i två och helt nonchalerat i en rad i *Odysséen*:

κείμενον ἐν πεδίῳ ἐκάς ἄστεος, οὐδὲ κέ τις μιν (γ 260)

Därtill förekommer i Skeppskatalogen versstälлена οὐς τέκεν Ἀστυόχη (B 513) och ὄν τέκεν Ἀστυόχεια (B 658) där efelkystiskt ny lagts till. Med dessa två inräknade finns totalt 13 fall, åtta observerade och fem nonchalerade, av vilka fyra kan betraktas som ersatta.

εἶδον, οἶδα

Den vanligen förekommande roten weiδ/woid/wiδ visar oftast spår av digamma. Av dess perfektform har materialet inte mindre än 59 relevanta fall, i fyra av vilka digamma är nonchalerat. Ett av dessa fall förekommer i *Iliaden* då en participform i rent adjektivistisk betydelse föregås av efelkystiskt ny:

Ἦφαιστος ποιήσεν ἰδυίησι πραπίδεσσι (A 608)

Samt två identiska versöppningar i *Odysséen*, här en av dem:

τίς δ' οἶδ' εἶ κέ ποτέ σφι βίας ἀποτίσεται ἐλθῶν (γ 216)

En av två mycket vanliga konstruktioner är att en form av οἶδα står efter εὔ - som läses en- eller tvåstavigt beroende på vilken form som passar metern. Det förekommer inte några fall av inskjutna partiklar vid dessa fall utan de står med hiatus, som vid versslutet:

ἦ ἀπόειπ', ἐπεὶ οὐ τοι ἔπι δέος, ὄφρ' εὔ εἰδέω (A 515)

Den andra är att verbet ställs direkt efter ἴνα eller ὄφρα med hiatus som följd, ett exempel finns även på elision i ett sådant fall:

σοὶ δ' ὦδε μνηστῆρες ὑποκρίνονται, ἴν' εἰδῆς (β 111)

För aoristformen εἶδον och det därifrån härledda substantivet εἶδος är resultaten något mer varierande; 41 fall, merparten ur *Iliaden*, av vilka 14 har nonchalerat digamma – ofta vid participformen ἰδών:

ἀλγήσας δ' ἀχρεῖον ἰδὼν ἀπομόρξατο δάκρυ. (B 269)

ὦδε δέ τις εἶπεσκεν ἰδὼν ἐς πλησίον ἄλλον (Δ 81)

Värd att uppmärksamma är även en rad från Antenor vid utblicken från muren i *Iliadens* tredje bok; även här med particip:

οὐ τότε γ' ὦδ' Ὀδυσῆος ἀγασσάμεθ' εἶδος ἰδόντες (Γ 224)

Sammanfattat kan man säga att dessa ord, och οἶδα i synnerhet, används i återkommande fraser som ser ut att härröra från ett språkbruk med digamma. I vissa former syns dock bortfallet tydligare än andra; ἰδὼν föregås i mitt material av efelkystiskt ny inte mindre än nio gånger, alltså merparten av de nonchalerade digamma. Utanför uttryck som ὑπόδρα ἰδὼν förekommer det generellt i uttryck som inte kan ta hänsyn till digamma, så är inte fallet med de finita formerna.

εἶρω, ἐρέω etc.

En rot som gett upphov till en grupp verb med betydelsen ”att säga”, varierade efter hänsyn till hexametern; det förekommer elva gånger vardera i *Iliaden* och *Odysséen*. Vid fyra fall är det observerat genom positionsförlängning:

στεῦται γάρ τι ἔπος ἐρέειν κορυθαίολος Ἴεκτωρ (Γ 83)

Överlägset vanligast är en konstruktion med τοι eller σοι som bibehåller sin stavelsekvantitet. Sådana fall utgör elva av de observerade, ett exempel:

ἀλλ' ἔκ τοι ἐρέω, τὸ δὲ καὶ τετελεσμένον ἔσται (β 187)

Digamma är nonchalerat i tre fall i *Iliaden* och två fall i *Odysséen*, antingen genom elision eller utebliven positionsförlängning efter en daktyl:

καὶ κέ τις ὦδ' ἐρέει Τρώων ὑπερηγορέοντων (D 176)

ἀλλ' ἄγε δή τινα μάντιν ἐρείομεν ἢ ἱερῆα (A 62)

För det tidigare fallet har varianten ὡς ἐρέει föreslagits,¹⁹ men vid ett liknande fall i A 332 (οὐδ' ἐρέοντο) är elisionen svårare att bortse från. Värd att notera är att samtliga nonchalerade digamma förekommer vid verbet ἐρέω, inte εἶρω; visserligen är det också överlägset vanligast av de två. Av fallen att döma tycks traditionen ha bevarat verbets digamma, framför allt vid τοι och σοι, men

¹⁹ Chantraine (1949) s 136.

även givit plats för former med nonchalerat digamma med följderna att det kan ställas efter daktyler.

ἕκαστος

Ordet förekommer, vanligtvis i radslut, i 17 relevanta fall i *Iliaden* respektive i 18 fall i *Odysseén*.

πάντας μὲν ῥ' ἔλπει, καὶ ὑπίσχεται ἀνδρὶ ἑκάστῳ (β 91)

Antalet fall där digamma är nonchalerat är sex respektive fem i verken. Vanligtvis rör det sig om efelkystiskt ny vid dativändelser eller verb men två intressantare fall förekommer även:

οἱ μὲν ἄρ' ἐσκίδναντο ἐὰ πρὸς δῶμαθ' ἕκαστος (β 258)
ἐπὶ τὰ νεῶν· ἐρέται δ' ἐν ἑκάστη πεντήκοντα (B 719)

Det senare ser ut som en variant av ἐν δὲ ἑκάστη (B 509 etc.); ordets struktur tillåter inte att en föregående stavelse förlängs och kombinationen med -ν som sagt ovan på ytterligare nio ställen. Ett ord som detta blir avsevärt mer flexibelt i metriken med digamma nonchalerat men materialet tyder snarare på att användningen med digamma varit väl etablerad.

ἑκῶν

Undantaget maskulinum nominativ singular förekommer ordet enbart med alpha privativum²⁰. Det är en tydlig indikation på att ett digamma funnits i ordet, men gör också att merparten av fallen inte är användbara för denna studie. Ordet skulle lika gärna kunna ha uttalats med ἄν- utan att metriken då skulle påverkats. Av de fall som kvarstår är fördelningen mellan observerade och nonchalerade digamma jämn, fyra observerade mot tre nonchalerade, ett av dem med efelkystiskt ny; ordet tenderar dessutom att dyka upp tillsammans med δίδωμι, om än inte formelmässigt:

καὶ γὰρ ἐγὼ σοὶ δῶκα ἑκῶν ἀέκοντί γε θυμῷ (Δ.43)

Här anger jag två olika nonchalerade fall, av vilka det andra är ett av de många fall då ett ord som tenderar att visa spår av digamma tappar det i thesis:

ὅσά κεν αὐτοῖ δῶσιν, ἑκῶν δ' οὐκ ἄν τις ἔλοιτο (Γ 66)
αὐτὸς ἑκῶν οἱ δῶκα· τί κεν ῥέξειε καὶ ἄλλος (δ 649)

ἔλπομαι, ἔλδομαι

Roten representeras även av substantiven ἐλπὶς och ἔλδωρ, vilka utgör dess huvudsakliga förekomst i texten; de återfinns i versslut med ett extra inledande ἐ- som första stavelse:

ταύρων ἠδ' αἰγῶν, τὸ δέ μοι κρήνην ἐέλδωρ (A 41)

Liksom för εἶπον ovan indikerar detta ett internt digamma i den förlängda formen; ε- fungerar också som ersättning för ett digamma som annars skulle ge positionsförlängning till den föregående stavelsen som i dessa fall står i thesis. I ett fall ser vi den förlängda formen vid en elision:

20 Blomqvist & Jastrup §310: 3.

καρπαλίμως μοι, τέκνα φίλα, κρηήνατ' ἐέλωρ (γ 418)

Här vore det till synes lika rimligt att läsa κρηήνατο ἔλωρ med initialt digamma men den förlängda formen är etablerad, kanske med versslut som A 41 ovan som förlaga där förlängningen även fyller en funktion i metern då den möjliggör en daktyl i femte foten.

Dessa fall utgör sex utav totalt tio fall i materialet. Av de övriga föregås ett av οὐκ (γ 319); två är observerade, i båda fallen är det verbet ἔλπομαι i perfekt som ger upphov till hiatus:

οὐ σέ γ' ἔπειτα ἔολπα τελευτήσῃν, ἄ μενοιναῖς (β 275)

I ett fall har en eliderad partikel skjutits in där digamma till synes skulle ha kunnat stå för en positionsförlängning:

πάντας μὲν ῥ' ἔλπει καὶ ὑπίσχεται ἀνδρὶ ἐκάστῳ (β 91)

ἐννυμι, εἶμα

Fall med denna rot, motsvarande latinets *vestis*, förekommer sporadiskt i texten. Åtta fall, av vilka det enda nonchalerade finns i *Iliaden*:

λαῖνον ἔσσο χιτῶνα κακῶν ἐνεχ' ὅσσα ἔοργας (Γ 57)

Formen ovan är den sigmatiska aoristen ἔσσο, det är huvudsakligen den som förekommer i texten; bland de observerade fallen är hiatus det typiska:

ἀμφὶ δὲ εἶματα ἔσσο καὶ ὤμοσα καρτερὸν ὄρκον (δ 219)

ἔοικα etc.

Roten är huvudsakligen representerad av verbet i vilket digamma reduplicerats som vanligt i perfektstammen och sedan försvunnit med formen ἔοικα som följd. Hur det interna digamma som möjliggjort hiatus inuti ordet observerats är svårt att säga någonting om utifrån den homeriska texten; det initiala, reduplicerade digamma är däremot tydligt observerat inte bara i den vanliga perfektformen utan även i adjektiv och verbet εἴσκω som skapats av samma rot. I typiska fall möjliggör digamma hiatus i radslut:

αὐτοῦ κινηθέντος: ὁ δ' ἦϊε νυκτὶ εἰκώς (A 47)

οὕτω νῦν καὶ ἐγὼ νοέω, γύνοι, ὡς σὺ εἴσκεις (B 141)

Värda att uppmärksamma är de två fallen i pluskvamperfekt:

εἶδος τε μέγεθος τε φυήν τ' ἀγχιιστα ἐώκει (B 58)

γνώμεναι: οὐ μὲν γάρ τι κακῶ εἰς ὧπα ἐώκει (α 411)

Här skall ε utgöra ett tempusaugment och inte föregås utav digamma, likafullt återges de med hiatus i texterna. En rekonstruerad pluskvamperfektform med föregående elision skulle kunna ersätta den

givna formen utan att metriken påverkas, då fås ἄγχι στ' ἐπεωοίκει och ὦπ' ἐπεωοίκει.²¹ Därmed inte sagt att det är ursprunget till de två versställena, oavsett om de komponerats med digamma som ett levande fonem eller inte tycks dock hiatus i dessa fall snarare vara accepterat i analogi med andra former av verbet än som en språkhistorisk kvarleva av digamma.

Vad de nonchalerade fallen beträffar utgör de åtta av 21 i *Iliaden*. *Odysséen* uppvisar inga fall med digamma nonchalerat, däremot 21 fall i vilka digamma är observerat. Det är en anmärkningsvärd kontrast jämte vilken jag också vill lägga observationen att ordet i *Odysséen* oftare hittas i mitten av versen, snarare än slutet; en återkommande verstyp är:

πολλὰ μάλ', ὅσσα ἔοικε, καὶ ἀνέρι μητέρα δοῦναι (α 292 etc.)

Av de nonchalerade fallen förekommer hälften av dem med efelkystiskt ny vid dativ pluralis. De återstående fyra är:

ἦν τ' αὐτὸς ἀπονόσφι κατίσχεαι; οὐ μὲν ἔοικεν (B 234)
τιμὴν δ' Ἀργείοις ἀποτινέμεν ἦν τιν' ἔοικεν (Γ 286, 459, Δ 286)

ἔπος, εἶπον

Såväl substantivet som verbet har ett väl belagt initialt digamma. ἔπος, med två korta stavelser är av metriken begränsat i sin förekomst till att utgöra thesis eller slutstavelse i en daktyl, alltså kan digamma vara observerat antingen genom hiatus eller en positionsförlängning i daktylens första stavelse. Av totalt 21 fall i *Iliaden* sker det senare 15 gånger, i tio av dessa fall rör det sig dessutom om en stavelse med kort vokal som förlängs:

ὃς ἔπεα φρεσὶν ἦσιν ἄκοσμά τε πολλά τε ἦδη (B 213)

I ett av dessa sker förlängningen med efelkystiskt ny i kombination med digamma:

τοὺς μάλα νεικείεσκε χολωτοῖσιν ἐπέεσσιν (Δ 241)

I *Odysséen* förhåller det sig annorlunda; av totalt 31 fall är åtta nonchalerade, tre av dem med efelkystiskt ny (jämfört med ett enda i *Iliaden*). Såväl elision som nonchalerad positionsförlängning förekommer:

καὶ τότε δή μ' ἐπέεσσιν ἀνειρόμενος προσέειπε (δ 461)
ὄψ' ἐ δὲ δή μιν ἔπεσσιν ἀμειβομένη προσέειπε (δ 706)

Därtill ett fall där digamma kan anses vara ersatt med en eliderad partikel:

αὐτίκα δ' ἦ γ' ἐπέεσσι πόσιν ἐρέεινεν ἕκαστα (δ 137)

Slutligen även denna vers:

καί μιν φωνήσασ' ἔπεα πτερόεντα προσηύδα (β 269)

21 En rimligare förklaring till pluskvamperfektformen ges av Blomqvist & Jastrup § 138: 6. Verbet har haft ἦ- som augment och sedan har ἦπεωοίκειν med digammas bortfall och påföljande metathesis quantitatis blivit ἐώκειν. En sådan form skulle dock inte alls passa in i metriken på ställen som ovan. Om den stämmer är de alltså analogibildningar snarare än språkhistoriska kvarlevor.

Det är en variant på en återkommande vers med participet i maskulinum, φωνήσας ἔπεα, vilken med hjälp av en elision nu står i femininum. Versen citeras av Parry som ett typexempel på hur ett poetiskt språk baserat på formulae kan anamma förändringar i det talade språket.²² Ett annat exempel som förekommer åtta gånger i *Iliaden*, stundtals med ἐπέεσσι i radslutet, är:

κερτομίους ἐπέεσσι παραβλήδην ἀγορεύων (B 6)

Det innehåller en yngre dativändelse med -οις som skulle kunna ersättas med det äldre -οισι på bekostnad av ett ε till κερτομίοισι ωεπέεσσι,²³ där digamma sedan skulle ersatts av ny, istället ser vi en form med en extra stavelse. Det är möjligt att betrakta denna förlängning inuti ordet som en teknik för att ersätta digamma, men den förlängda formen används också fristående (δ 137 ovan t.ex.) och tillsammans med observerat digamma. Framför allt ger en dativform med -οις ingen indikation om huruvida initialt digamma i ἔπος observeras.

Roten i εἶπον är även den vanlig i texten och kan med sin böjning uppträda på fler versställen än substantivet. Av 18 fall i *Iliaden* är fem nonchalerade. Ett exempel på ett sådant fall är:

μάντι κακῶν οὐ πώ ποτέ μοι τὸ κρήγυον εἶπας (A 106)

De observerade digamma är ofta positionsförlängningar av en stavelse i arsis, τις förlängs tre gånger i olika verser som:

ὥς ἄρα τις εἶπεσκεν Ἀχαιῶν τε Τρώων τε (D 85)

Samma förlängning av τις sker även en gång i *Odysseén*, där åtta fall av totalt 28 har nonchalerat digamma. Bland de observerade fallen märks en något större andel fall av hiatus än i *Iliaden*, inte minst på grund av ett återkommande τόδε εἶπε (α 224 etc) men fördelningen mellan olika typer av observerat digamma är i stort sett densamma mellan de två verken.

Liksom i fråga om substantivet förekommer även att ett extra ε tillkommer, vilket möjligtvis har sitt ursprung i ett gammalt tempusaugment; det förekommer totalt 14 gånger i materialet, i verser som:

εἰ μὴ Ἀθηναίην Ἥρη πρὸς μῦθον ἔειπεν (B 156)

Här skulle det rent metriskt vara möjligt att ersätta ε med digamma och därmed få en spondévers; en annan vers förekommer där den förlängda formen står efter efelkystiskt ny:

ἔσσυμένως: Ἐκτωρ δὲ μετ' ἀμφοτέροισιν ἔειπε (Γ 85)

Här är det ännu svårare att tänka sig ett digamma i versen, annat än möjligtvis ett internt sådant i ἔειπε. Det finns heller inga fall där ἔειπε ser ut att ha ett initialt digamma i texten; oavsett hur formen uppstått har den liksom ἐπέεσσι(ν) kommit att utgöra en produktiv komponent i diktningen.

22 Parry (1932).

23 Chantraine (1949) s 133.

ἔργον, ἔρδω, ῥέζω

På den rot till vilken även svenskans *verk* kan relateras finns jämte substantivet ἔργον även verben ἐργάζομαι, ἔρδω och ῥέζω (med den specifika betydelsen ”att offra”). Medan det tidigare har ett närmast helt konsekvent observerat digamma, är resultaten för verben tvetydiga. Ἔργον förekommer rikligt i textmaterialet och i inte mindre än 41 fall som ger en indikation om digamma, av vilka två är nonchalerade, båda i *Iliaden*. Särskilt vanligt är τάδε ἔργα (5 st.) och fall med preposition som ἐπὶ ἔργω etc. (6 st.). De nonchalerade fallen utgörs av:

ἢ ἔπει ὤνησας κραδίην Διὸς ἠὲ καὶ ἔργω (A 395)
ὥς τὸν μὲν λίπε θυμός, ἐπ’ αὐτῷ δ’ ἔργον ἐτύχθη (Δ 470)

Det tidigare ser ut att vara en variation av det vanligare ἢ ἔπει ἢ ἔργω (A 504 m.fl. ställen); orden är från Akhilleus som talar med Thetis. Det andra exemplet är ännu ett av de fall då en eliderad partikel fyller digammas funktion i metrik; partikeln står dock syntaktiskt i korrespondens med μὲν tidigare i raden och kan knappast ha placerats i raden enbart för att digamma försvunnit, det skulle däremot kunna röra sig av en omformulering av ett uttryck som funnits i traditionen med observerat digamma.

Bland verbformerna finns några fall av perfektformen ἔοργε med observerat digamma:

ὦ πόποι ἦ δὴ μυρὶ Ὀδυσσεὺς ἐσθλὰ ἔοργε (B 272)

Men även:

Ζεῦ ἄνα δὸς τίσασθαι ὃ με πρότερος κάκ’ ἔοργε (Γ 351)

Vad ῥέζω beträffar finns ett fall i *Iliaden* där digamma ger positionslängd, jämte åtskilliga som inte uppvisar något spår av digamma:

τόσσα κακὰ ῥέζουσιν, ὃ τ’ ἀσπερχές μενεαίνεις (Δ 32)

ἐργάζομαι förekommer endast en gång och då med observerat digamma (γ 435). Totalt uppvisar ἐργάζομαι, ἔρδω och ῥέζω åtta nonchalerade digamma mot fem observerade.

ἐρύω

Verbet förekommer i tio fall i *Iliaden*, observerat i sex av dem genom hiatus eller en positionsförlängning i arsis:

Ἀτρεΐδης δὲ ἐρυσσάμενος χεῖρεσσι μάχαιραν (Γ 271)
νεκρὸν γὰρ ἐρύοντα ἰδὼν μεγάλθυμος Ἀγήνωρ (Δ 467)

Ett av de nonchalerade fallen är med efelkystiskt ny, de övriga utgörs av en elision och två fall där positionsförlängning uteblir:

χρηὴ μὲν σφωῖτερόν γε θεὰ ἔπος εἰρύσασθαι (A 216)

Även här möter vi en form med första stavelsen förlängd; den återkommer även i det enda nonchalerade utav de tre fallen i *Odysséen*:

καὶ τότε νῆα θοῆν ἄλαδ' εἴρουσε, πάντα δ' ἐν αὐτῇ (β 389)

ιαχή, ἰάχω

Roten förekommer enbart i åtta fall i texten, varav ett finns i *Odysséen*; fem av dessa är nonchalerade, men de tre fallen i vilka digamma är observerat är de mest intressanta. Ett fall innefattar substantivet ἰαχή:

ὥς τῶν μισγομένων γένετο ἰαχή τε πόνος τε (Δ 456)

I detta fall måste o tillsammans med digamma utgöra en lång stavelse. Digamma ensamt förklarar inte denna metriska oregelbundenhet men etymologiskt finns inget som tyder på att det skulle röra sig om en ursprunglig dubbelkonsonant.²⁴ Samma fenomen förekommer även i de två andra observerade digamma (n.b. även positionsförlängningen vid ἐρύω):

Ἀργεῖοι δὲ μέγα ἰαχον, ἐρύσαντο δὲ νεκρούς (Δ 506)

ἡμεῖς δὲ ἰαχοντες ἐπεσσύμεθ', ἀμφὶ δὲ χειῖρας (δ 454)

Verbet ἰάχω är reduplicerad presens med digamma, från *πιτώχω*; om en imperfektform *εῳίωαχον* förutsätts finns en extra stavelse att spela med men versstället kräver dessutom en lång stavelse. Situationen förvirras än mer av att verbet kan ha långt ι vid nonchalerat digamma:

ὥς ἔφατ', Ἀργεῖοι δὲ μέγ' ἰαχον ὥς ὅτε κύμα (B 394)

Då de nonchalerade fallen ovan dessutom uppträder i helt olika kontext och alla uppvisar samma metriska oregelbundenhet kan det inte röra sig om en tillfällighet; jag vill dock inte spekulera närmre i just hur det uppstått utan stannar vid konstaterandet att dessa digamma är observerade och att en viss typ av förlängning varit accepterad i den homeriska hexametern vid just denna rot.

ἴσος

Adjektivet förekommer, såväl enskilt som i sammansättningar som ἴσοθεός, frekvent i texten, huvudsakligen i *Iliaden*. Den vanligast förekommande formen är dock ἔϊσος som orsakar problem; formen finns på 13 ställen i texten, huvudsakligen i radsluten νῆας εἴσας, δαιτὸς εἴσης och πάντοσ' εἴσην:

Νιφειὺς αὖ Σύμηθεν ἄγε τρεῖς νῆας εἴσας (B 671)

δαίνυντ', οὐδέ τι θυμὸς ἐδεύετο δαιτὸς εἴσης (A 602)

καὶ βάλε Πριαμίδαο κατ' ἀσπίδα πάντοσ' εἴσην (Γ 356)

I de två tidigare är det metriskt möjligt att ersätta ε med digamma och på så vis förlänga den föregående stavelsen; i den senare är det också fullt möjligt att läsa πάντοσε ῥίσην med daktylen intakt.²⁵ Som versen står tyder det på att den förlängda formen med ε- blivit en del av diktningens

²⁴ Chantraine (1949) s 140.

²⁵ Läsarten finns noterad i den textkritiska apparaten.

språk som kunde användas för att kompensera för digammas bortfall.

Med dessa tveksamma fall lagda åt sidan återstår endast fem stycken, tre i *Iliaden* och två i *Odysseen*; ett av dem har efelkystiskt ny, tre är observerade genom hiatus och ett nonchalerat:

χρήματα δ' αὔτε κακῶς βεβρώσεται, οὐδέ ποτ' ἴσα (β 203)

ἴφι

Ordet förekommer i mitt textmaterial endast i *Iliadens* böcker, i tre fall med digamma observerat och i tre fall med digamma nonchalerat. En intressant kontrast kan observeras mellan

ἦ οἱ ῥῆξεν ἰμάντα βοὸς ἴφι κταμένοιο (Γ 375)

och

ἐμβέβασαν τόξων εὔ εἰδότες ἴφι μάχεσθαι (Β 270)

där /w/ i det första fallet ger positionslängd tillsammans med utljudande /s/, dock inte i det andra. Med så få fall är det svårt att säga något generellt om bruket av digamma i ἴφι, däremot att det alltid står så att endera iotat inleder versens sista daktyl.

Nominativformen ἴς förekommer i ett enda fall, då med en föregående lång vokal som behåller sin kvantitet:

τοῖσι δὲ καὶ μετέειφ' ἰερῆ ἴς Τηλεμάχοιο (δ 409)

οἶκος

Ordet, jämte andra ord på samma rot som t.ex. οἰκέω, finns i en rik variation former inte minst i *Odysseen*. Vanligen förekommande är ett observerat digamma i ἐνὶ οἴκῳ (8 gånger), eller andra prepositioner. Inte sällan, framför allt i *Iliaden*, bildar /(w)oi/ tillsammans med en föregående lång vokal en spondé i fjärde versfoten:

ἀλλήλοισιν ὀδύρονται οἶκον δὲ νέεσθαι (Β 290)

δεῦρ' ἴθ'· Ἀλέξανδρός σε καλεῖ οἶκον δὲ νέεσθαι (Γ 390)

Även i *Odysseen*:

αὔτις ἀνερχομένῳ δόμεναι οἰκόνδε φέρεσθαι (α 317)

Poeten tycks ha en förkärlek för att sätta en till synes öppen stavelse där, jag kan inte annat än betrakta det som en indikation på ett digamma som har hållt sig kvar länge, inte i något av dessa fall finner jag en annan konsonant instucken. Några exempel med efelkystiskt ny finns dock i andra positioner, t.ex:

καὶ οἱ ἰὼν ἐν νηυσὶν ἐπέτρεπεν οἶκον ἅπαντα (β 226)

Ett anmärkningsvärt exempel på en nonchalering där det eliderade $\mu\epsilon$ inte får plats någon annan stans i raden och dessutom krävs av sammanhanget:

ἦμενος, οὐδέ κέ μ' οἴκου ἔλοι πόθος οὐδὲ τοκήων (δ 596)

Totalt rör det sig om nio fall av 44 där digamma är nonchalerat; två av 15 fall i *Iliaden*, sju av 29 i *Odysséen*. I fyra av dessa nio fall är det ett efelkystiskt ny som inträtt i digammas ställe.

οἶνος:

Kulturordet²⁶ οἶνος har ursprungligen inletts av /w/ på samma sätt som latinets *vinum*, det förekommer även i ett flertal adjektivsammansättningar och verb (οἶνοψ, οἶνοχοέω etc.). Liksom οἶκος förekommer det oftare i *Odysséen* och det är även där alla fall av nonchalerat digamma förekommer i mitt textmaterial.

οἱ μὲν ἄρ' οἶνον ἔμισγον ἐνὶ κρητῆρσι καὶ ὕδωρ (α 110)

En annan variant är vad som förefaller vara genitivformer av äldre formulae, såsom μελιηδέος οἴνου, i vilka nonchalering av digamma möjliggör användning i ett annat kasus än det ursprungliga. Liksom med οἶκος bildar diftongen ofta en spondé tillsammans med föregående lång vokal och dessa fall utgör en stor del av de observerade digamma. Efelkystiskt ny förekommer en enstaka gång i materialet. Allt som allt rör det sig om fem nonchalerade fall av totalt 29.

ὤς

Det efterställda ὤς förlänger i sju fall en kort stavelse i det föregående ordet, typiskt i radslut som:

Ἰδομενεὺς δ' ἐτέρωθεν ἐνὶ Κρήτεσσι θεὸς ὤς (Γ 230)

Fyra fall av nonchalerade digamma finns även. Ett fall i *Iliaden* där ὤς inte ger en kort stavelse positionslängd:

αὐτὸς δὲ κτίλος ὤς ἐπιπωλεῖται στίχας ἀνδρῶν (Α 96)

Övriga tre fall i *Odysséen* där ett δ' har inskjutits mellan en lång stavelse i huvudordet och ὤς:

ὄρνις δ' ὤς ἀνόπαια διέπτατο: τῶ δ' ἐνὶ θυμῶ (α 320)

λαῶν οἴσιν ἄνασσε, πατήρ δ' ὤς ἦπιος ἦεν (β 234)

τοῖσδεσιν βασίλευε, πατήρ δ' ὤς ἦπιος ἦεν (β 47)

De senare två är anmärkningsvärda då det tydligt rör sig om en formula med nonchalerat digamma, just den typ av uttryck där man skulle vänta sig att ett sådant skulle bevaras. Om inte δ' fanns i raden skulle det dessutom inte ha givit någon indikation om att digamma saknats; uttrycket πατήρ ὤς kan såväl stå som versslut som ge en cesur i fjärde foten och har rimligtvis funnits i den episka formelrepertoaren i denna form, som inte säger något med hänsyn till digamma. Det första av fallen är något annorlunda och härrör från en beskrivning av Athena. Uttrycket "lik en fågel" med

²⁶ Med kulturord avser jag ett ord som finns spritt i ett stort geografiskt område och vars egentliga ursprung, till skillnad från ett lånords, är oklart.

efterställt ὡς för tankarna till Γ 2 och akhajernas utmarsch men kontexten här är en helt annan och något tydligt skäl för införandet av partikeln kan jag heller inte se; liksom de två andra fallen kan detta blott förklaras med att de har tillkommit efter digammas försvinnande ur språket eller, osannolikt, en senare redigering av texten.

Då ordet sammanfaller med det oaccentuerade ὡς, som dock har ett annat ursprung, sökte jag även efter ställen där detta förekommer vid oväntade metriska företeelser; jag fann enbart två ställen där en lång stavelse behöll sin längd trots vokalmöte

τῶς δέ σ' ἀπεχθήρω ὡς νῦν ἔκπαυλ' ἐφίλησα (Γ 415)

ἦλυθεσ ἐκ πολέμου· ὡς ὤφελεσ αὐτόθ' ὀλέσθαι (Γ 428)

Värt att notera är att båda är ilska repliker från Helena, har samma position i versen och ligger nära varandra i texten. Utöver dessa två rader uppträder stavelsekvantiteter och elisioner som väntat, i den mån någon förväxling mellan de två förekommit bör det, som Chantraine påpekar,²⁷ vara ὡς som drabbats.

Personligt och possessivt pronomen för 3e person singular

Ett av de mest frekvent förekommande orden i materialet är de olika accentuerade och enklitiska formerna av ἔ; etymologiskt härrör detta pronomen troligtvis från en rot med σω-, vilken också givit upphov till pluralformerna på σφ-. Denna skall sedan ha blivit /ww-/ för att slutligen tappa digamma. Därtill finns ett possessivt pronomen på samma rot, ἐός, som ofta sammanfaller till formen med det relativa ὅς, i vilket fall det kan talas om som ”possessivt ὅς”.

Den enklitiska formen är överlägset vanligast; den förekommer, vanligtvis i formen οί, totalt 136 gånger i materialet och uppvisar några särdrag från övriga ord som undersökts. Mest anmärkningsvärt är att det, med ett möjligt undantag nedan, aldrig föregås av efelkystiskt ny eller någon annan tillagd konsonant i de fall där det hade varit möjligt, οὐ οί är den vanliga läsarten (B 192 etc.) där οὐχ οί vore möjligt. Av de 135 fall som förekommer i materialet är heller inget definitivt nonchalerat, vilket också är skälet till att Janko helt utesluter enklitika ur sin studie.²⁸ Mängden observerade digamma i just detta fall gör det dock intressant att titta på fördelningen av observationerna:

I 82 av fallen får en kort vokal stå orörd före digamma. Det finns dessutom en formelvers i *Odysséen* som orsakar problem om handskrifterna följs:

Αἴγισθον δολόμητιν, ὅς οἱ πατέρα κλυτὸν ἔκτα (α 300, β 249, γ 308)

Om läsarten är korrekt skulle denna vers utgöra det unika fallet då digamma nonchaleras vid enklitiskt οί i materialet; istället kan raden dock läsas ὅ οἱ vilket förekommer i δ 771 och har stöd av scholier.²⁹ Oavsett vilken läsart som används är det anmärkningsvärt hur konsekvent hiatus framför οί förekommer; jag väljer därför att exkludera just denna vers ur studien.

En lång vokal utgör en lång stavelse framför en enklitisk form av ἔ i 33 fall; i tio av dem är det frågan om en lång vokal i thesis och av dessa tio är åtta fall från *Odysséen*. I *Iliaden* är denna typ av

27 Chantraine (1949) s 126.

28 Janko (1982) s 45.

29 Chantraine (1949) s 147.

digamma med två undantag representerad endast i arsis, t.ex:

θωρηξαῑ έ κέλευε κάρη κομόωντας Αχαιοὺς (B 11)

I *Odysséen* sker det däremot tio gånger för stavelser i arsis mot åtta gånger för stavelser i thesis.

Att digamma i kombination med en annan konsonant ger positionslängd åt en stavelse är, här som i andra fall, det minst vanliga. Liksom med den föregående typen av fall finns en skillnad mellan *Iliaden* och *Odysséen*, om än med mindre mängd data att utgå från. Av totalt fjorton fall är det tre i vilka denna positionsförlängning sker för en stavelse i thesis, samtliga i *Odysséen*, ett exempel är detta:

τῶ κέν οἱ τύμβον μὲν ἐποίησαν Παναχαιοί (α 239)

En hjälpkonsonant, ekvivalent med ett efelkystiskt ny har använts för att ge stavelsen positionslängd. Detta är sällsynt men visar att efelkystiskt ny inte enbart kan fungera som en ersättning för digamma, utan även som ett komplement till det. För ett annat exempel med κε kan raden jämföras med:

καί κέ οἱ Ἄργεῖ νάσσα πόλιν καὶ δώματ' ἔτευξα (δ 174)

Den icke-enklitiska formen är långt ovanligare och dess digamma är heller inte bevarat i texttraditionen på samma exklusiva vis som hos den enklitiska, nonchalerade fall förekommer definitivt. Att det dessutom ligger så nära det possessiva έός och ός, inte minst metriskt, medför att jag redogör för dem gemensamt. Av 16 fall i *Iliaden* och 26 i *Odysséen*, bara det en anmärkningsvärd skillnad, är nio respektive tolv nonchalerade; vid observerade digamma är det fråga om hiatus eller en förlängd vokal i arsis; inga fall finns där en annan konsonant och digamma samverkar, däremot:

παιδός έοῦ, ἀλλ' ἦ γ' ἀνεδύσετο κύμα θαλάσσης (A 496)

13 fall med efelkystiskt ny förekommer. Vanligtvis vid dativ, som:

έν στήθεσσιν έοῖσι: σὺ δέ φράσαι εἴ με σαώσεις (A 83)

Övriga nonchalerade fall är alla som A 496 ovan, där en stavelse förblir kort och ε sedan utgör daktylens tredje stavelse; i ett fall även med elision av en vokal (δ 618).

Ett särskilt fall som förekommer i *Odysséen* utgörs av med en kort vokal som förlängs innan φ̄:

πάρ τε κασιγνήτῳ Θρασυμήδεϊ καὶ πατέρι φ̄ (γ 39)

Sammanfattning

Då initialt digamma undersöks rot för rot och ord för ord framgår att en stor skillnad finns mellan dem i behandlingen av digamma. Först noterar jag att merparten av de observerade digamma också är ordrötternas vanligast förekommande som έργα och έπος medan verbformer på samma rötter visar större variation; det kan bero på att substantiven används mer formelmässigt eller att deras digamma är starkare förankrat i diktraditionen.

Beträffande olika former av ersättningskonsonanter för digamma är efelkystiskt ny det som enklast kan sägas något konkret om. Det förekommer i samtliga fall där vokalmöte annars skulle ske och har alltså betraktats som att föredra framför den annars till synes accepterade hiatus som skulle uppstå där med digammas bortfall. Undantaget är det enklitiska *οί* där observation av digamma genom hiatus eller förlängning till synes är obligatorisk; detta har alltså varit ett medvetet inslag i den episka stilen, utan hänsyn digammas gradvisa bortfall. Verkligt intressanta ställen att nämna jämte dessa två generella observationer är de två fall där efelkystiskt ny och digamma tillsammans ger positionslängd åt en kort vokal (α 239, Δ 241). De är visserligen bara två till antalet men nog för att visa att detta ny är mer än bara en hjälpkonsonant; den bortfallna arkaismen /w-/ och den yngre företeelsen efelkystiskt ny har varit produktiva ihop.

Övriga ensamma konsonanter tycks av mitt material inte ha använts som ersättning för bortfallna digamma om inte något ytterligare skäl att infoga dem funnits. De förekommer inte i större utsträckning vid ord med initialt digamma än i andra positioner, ej heller tycks någon särskild partikel ha föredragits i dessa fall. Några givna exempel som illustrerar fenomenet är: δ 137, β 91, B 672.

Vid några av rötterna - $\epsilon\dot{\iota}\rho\omega$, $\epsilon\lambda\pi\omicron\mu\alpha\iota$, $\epsilon\pi\omicron\varsigma$, $\iota\sigma\omicron\varsigma$ – förekommer en annan typ av ersättning som jag uppfattar som relaterad till digammas bortfall. Till dessa ord finns former som förlängts med ϵ - vilket ger ytterligare en initial kort stavelse eller förlänger till ett initialt $\epsilon\iota$ -. Dessa former är också de som oftast påträffas i texten. I de fall det rör sig om verb kan det röra sig om en form med tempusaugment som kommit att uppfattas som metriskt användbar; $\epsilon\iota\sigma\omicron\varsigma$ är dock en svår form att förklara liksom de olika substantiven på ϵ -. Vad som säkert kan sägas är att dessa former blivit etablerade i det episka diktspråket, något som jag tror är en konsekvens av att former som t.ex. $\pi\rho\omicron\sigma\acute{\epsilon}\epsilon\iota\pi\tau\epsilon$ och $\acute{\epsilon}\acute{\epsilon}\lambda\delta\omega\rho$ enkelt bildar daktyler. I flera fall i materialet skulle dessa ”augment” kunna avskaffas och en spondévers skulle därmed bildas (A 41, B 671 etc.), men daktylerna tycks få företräde.

Preferensen för daktyler tycks över huvud taget vara en viktig faktor för såväl nonchalering som observation av digamma. I δ 649 exempelvis skulle ett observerat digamma omöjliggöra daktylen i den första versfoten. Många fall av hiatus som möjliggjorts av digamma har medfört att korta vokaler kunnat stå kvar i raden just för att bilda daktyler.

Slutord

Uppsatsens mål var att undersöka hur initialt digamma behandlas i Iliaden och Odysseen med ett antal vanligt förekommande ordrötter som utgångspunkt. Mer specifikt var jag intresserad av att se om några indikationer fanns på att det initiala digammas metriska konsekvenser har utnyttjats medvetet av poeten, och därtill om någon konsekvent använd teknik för att ersätta digamma kunde observeras.

Jag fann att digamma var nonchalerat med större frihet i sådana former som avvek från de vanligast förekommande. Dessutom fanns exempel på metriska avvikelser som inte kunde förklaras med digamma enbart: förlängningen av en kort vokal framför $\iota\alpha\chi\eta$ (Δ 456) tyder snarast på en analogibildning efter versställen där samma fenomen förekommer vid verbet $\iota\acute{\alpha}\chi\omega$ och uppfattats som en godtagbar förlängning vid detta substantiv. Vidare fann jag att efelkystiskt ny har använts konsekvent i de positioner där det kan förhindra hiatus; det enklitiska *οί* är det enda undantaget från detta, där efelkystiskt ny aldrig används för att förhindra hiatus, vilket visar ytterligare att digamma behandlades olika i olika ord.

Bruket av eliderade partiklar som ersättning för digamma är sporadiskt förekommande och ingen särskild partikel eller verstyp utmärker sig. Däremot fann jag att flera rötter som en gång haft initialt digamma förlängts med ett initialt ϵ -, likt ett tempusaugment, och att dessa former har etablerats som de ordinarie i det episka diktspråket. Utmärkande för dessa förlängda former är att de lätt bildar daktyler, vilket också tycks vara en stark bidragande faktor till nonchalerandet av digamma.

Om initialt digamma till stor del var ett verktyg för att skapa en daktylbaserad versrytm är det frågan om aktiv användning snarare än passivt observerande. Det innebär att poeten medvetet utnyttjat av traditionen berättigade ”avvikelser” av stilistiska skäl. Sedan Parry (1932) har bevarandet av digamma i hexameterdikningen uppfattats som starkt bundet till den orala traditionen och dess formulae, digamma skall ha försvunnit allteftersom nya formulae skapats i vilka det inte observerats. Även Janko (1982) förutsätter en sådan process och det är säkerligen en riktig bild av hur utvecklingen skett. Jag anser det dock viktigt att påpeka hur ett medvetet användande av digamma i hexametern även efter dess bortfall mycket väl kan ha förekommit. Särskilt fallet ω talar för det och även vid andra ord med digamma har jag ofta funnit användningen av det vara kreativ och metriskt produktiv.

Litteraturförteckning

Blomqvist & Jastrup	J. Blomqvist & P. O. Jastrup, <i>Grekisk grammatik</i> , Köpenhamn 2006.
Chantraine (1942)	P. Chantraine, <i>Grammaire homérique (phonétique et morphologie)</i> , Paris 1942.
Janko (1982)	R. Janko, <i>Homer, Hesiod and the Hymns: Diachronic Development in Epic Diction</i> , Cambridge 1982.
Janko (2012)	R. Janko, ”Πρῶτόν τε καὶ ὕστατον αἰὲν ἀεΐδειν: Relative Chronology and the Literary History of the Early Greek Epos”, i: <i>Relative Chronology in Early Greek Epic Poetry</i> , Cambridge 2012.
Parry (1932)	M. Parry, ”The Traces of the Digamma in Ionic and Lesbian Greek”, <i>Language</i> v.10 (1934) 130-144.
Wyatt (1963)	W.F. Wyatt, ”Initial /wo/ in Greek”, <i>Language</i> v.39 (1963) 231-234.